

Interview Volkskrant 21 januari 2012

Twee jaar na haar bestseller *Stil de tijd* komt Joke Hermsen met een roman, *Blindgangers*. Over de teloorgang van vriendschap, idealen en over de liefde.

Door Wilma de Rek.

Officieel gaat de nieuwe roman van filosofe en schrijfster Joke Hermsen over vriendschap; maar op de een of andere manier piept de liefde er telkens tussendoor. Uitgedoofde liefde, nahuwelijkse liefde, wrokkige liefde, liefde die vooral lust is: onder de zeven veertigers die ze schetst in *Blindgangers*, toont de liefde zich in vele varianten.

In 2008 gaf u uw roman over de 18e-eeuwse schrijfster Belle van Zuylen als titel *De liefde dus mee*. Wat heeft u toch met die liefde?

'Liefde en kunst hè. Daar draait het leven om. *Visi d'arte, visi d'amore* van Puccini is een van mijn lievelingsaria's. Bij *De liefde dus* dacht ik: we gaan het er nog één keer over hebben en dan is het mooi geweest. *Blindgangers* zou niet over de liefde gaan maar over vriendschap, over de teloorgang van idealen, over het nihilisme. Dat zijn, naast de liefde, ook nog steeds de thema's. Ik ben van 1961 en mijn ervaring is dat de vriendschappen die ik zo'n 25 jaar geleden had, van een totaal andere aard waren dan ze nu zijn. Toen werden we bezield door gemeenschappelijke idealen. Ik denk dat het ons daar nu aan ontbreekt.'

Is dat niet gewoon een leeftijds kwestie?

'Nee, dat geloof ik niet. Het geldt voor iederéén, ik zie het bij mijn kinderen ook. Oké, er zijn nog wat jongerenbewegingen die zich met duurzaamheid bezighouden, en we hebben net een handjevol Occupyers gehad; maar die komen ook niet veel verder dan dat ze antikapitalistisch zijn. Ze zijn tegen van alles maar ze zijn nergens vóór. 'Ik wilde laten zien wat het betekent dat er geen lichtbakens meer gloeien aan de westerse horizon. Hoe het voelt om niet meer kunnen reiken naar idealen of doelen of overtuigingen; hoe het materialisme en nihilisme onder onze huid zijn gaan zitten. Een van mijn hoofdpersonen, Bas, worstelt met het feit dat hij geen tijd meer heeft om na te denken. Het lukt hem niet meer om afstand te nemen. Het praktische leven is vol geworden, met kinderen, klussen, met de mobiele telefoon die maar rinkelt. We hadden het vroeger zo rustig!'

Twee jaar geleden verscheen Hermsens *bundel Stil de tijd. Pleidooi voor een langzame toekomst*, met essays over de filosofen Henri Bergson en Hannah Arendt, maar ook over de Nederlandse componist Simeon ten Holt en schrijvers als Virginia Woolf en Marcel Proust. Het boek werd een bestseller en Hermsen trekt tot de dag van vandaag door het land om lezingen te geven over het onderwerp tijd. 'Het

succes van dat boek bevestigt voor mij dat mensen gebukt gaan onder tijdsdruk: er is voortdurend gebrek aan tijd, er is gebrek aan rust. Voor wie nu leeft, is het nauwelijks meer mogelijk je langdurig te concentreren, ongestoord te zijn, je te vervelen, uit het raam te staren. Het mag niet, het kan niet.'

Arts en filosoof Marli Huijer is het niet met u eens. We moeten niet per se onthaasten, schrijft ze in haar boek *Ritme*. Je kunt de tijd niet stillen, we hebben ritme nodig.

'Volgens mij zeggen we toch ongeveer hetzelfde. Mijn boek is geen simpel pleidooi voor onthaasting; ik schrijf in mijn inleiding juist dat het geen enkele zin heeft een zoveelste pleidooi voor onthaasting te houden zolang we niet snappen hoe we tijd ervaren, en ons niet realiseren hoe die onze levens bepaalt. We moeten ons bewust worden van onze subjectieve tijdservaring. De kloktijd is een sociale uitvinding. We hebben de tijd in partjes verdeeld, zodat wij konden afspreken dat we hier om 1 uur gingen lunchen. De kloktijd richt de wereld in waardoor we dingen kunnen delen. Alleen heeft het met echte tijd niet zoveel te maken, want die is niet statisch en homogeen en wordt ook niet in partjes verdeeld; die is dynamisch, heterogeen en duurt.

'Ik zie *Blindgangers* als een vervolg op *Stil de tijd*. Het motto heb ik ontleend aan Kant: 'Twee dingen vervullen mij altijd weer met verwondering en ontzag: de sterrenhemel boven mij en de morele wet in mij.' Als je je niet meer verwondert over de sterrenhemel, niet meer bezighoudt met het immateriële, wordt ook de weg naar je morele geweten afgesloten. Dat staat al in een notendop in *Stil de tijd*. Wanneer je alleen maar opgejaagd wordt door de kloktijd, raak je vervreemd van jezelf, en dus ook van je creativiteit en je ethische bewustzijn. De eerste symptomen van stress zijn prikkelbaarheid en concentratieproblemen. Je verwonderen over schoonheid en nadenken over moreel handelen kan alleen vanuit rust.

'Tijd is al heel lang mijn thema, mijn boek *De Profielschets* uit 2004 ging ook over tijd. Wat ik in *Blindgangers* heb proberen te doen, is nu eens de ruimte centraal stellen. Tijd en ruimte zijn natuurlijk de grote meesters, de kip en het ei, we weten niet wat er eerst was. Ruimte is ontzettend belangrijk voor ons bestaan. Aan het begin van het boek zoom ik in; vervolgens vertrekken de hoofdpersonen uit Amsterdam, voor een gezamenlijk weekend in Drenthe; aan het einde van het boek komen ze terug.

'In de epiloog probeer ik zover mogelijk weg te gaan als maar mogelijk is – veel verder kon ik niet gaan. Ik heb 350 pagina's moeten schrijven om die laatste twintig te kunnen maken. Zo voelt het voor mij. Omdat ik in dat laatste hoofdstuk als het ware door een bepaalde grens ben geschoten en in de pure verbeelding terechtkom. Ik ben essayist én schrijver en dat is een lastige combinatie, omdat je ook in je romans geen onzin wilt verkondigen. Maar soms is het gewoon nodig om wel onzin te verkondigen, of liever gezegd: om dingen te tonen die in de werkelijkheid niet kunnen gebeuren. Dat is mij in deze roman meer gelukt dan in alle vorige. Ik ben boven de essayist uitgestegen. Ik ben scherper, misschien wel brutaler geworden. Dat heeft heel erg te maken met het succes van *Stil de tijd*: opeens durf ik dingen die ik eerder niet durfde.'

Wanneer kiest een essayist en schrijver voor fictie en wanneer voor non fictie?

‘Dat hangt er van af. Ik wilde het belang van ruimte laten voelen, zonder het erover hebben in een theoretisch betoog. En ik wilde een boek over vriendschap maken, over de teloorgang van de vriendschap en over het verlies van idealen; om dat voelbaar te maken, had ik de romanvorm nodig. Het motto was eerst: *O mes amis, il n’y a pas d’amis* – o mijn vrienden, er zijn geen vrienden. Dat is een motto dat je ook bij Cicero, Montaigne en Derrida vindt. Je spreekt je vrienden toe – dus ze zijn er wel – maar eigenlijk zijn ze er ook niet, omdat je uiteindelijk ten diepste alleen bent. ‘Het is misschien ook een mannelijke manier van naar vriendschap kijken. Als je de geschiedenis erbij pakt, wat ik heb gedaan, dan zie je dat alle boeken over vriendschap over mannavrienvriendschappen gaan. Vijfentwintig eeuwen teksten over de vriendschap - en alleen maar mannavrienvriendschappen! Lilian Rubin heeft in de jaren zestig een boek geschreven waarin ze vaststelde dat die eeuwenlang bejubelde mannavrienvriendschap ernstig tanende was. Ze deed onderzoek onder tal van mannen aan wie ze vroeg hoeveel goede, échte vrienden ze hadden. Steeds bleek dat zestig, zeventig procent van de vriendschappen niets voorstelde. Als het erop aankwam, wisten de vrienden maar heel weinig van elkaar.’

Mannen wisselen anecdotes uit. Ze vertellen nieuwtjes. Ze doen wedstrijdjes wie het meeste weet.

‘Weetjesmannen, zo noem ik ze in mijn boek ook. De vrouwen in *Blindgangers* proberen nog wel tot een echt gesprek te komen, de mannen hebben het opgegeven. Dat zijn drie eenlingen, drie hypereenzame figuren. Het is ook heel leuk hoor, dat uitwisselen van weetjes en anecdotes. Je wordt er bij vrouwen wel eens moe van dat het altijd persoonlijk moet. Maar toch. Ik heb zelf een dochter en een zoon. Met mijn dochter kan ik overal over praten, met mijn zoon zijn de gesprekken een stuk korter.’

De vader van haar kinderen, dichter Henk van der Waal, woont in dezelfde straat als Joke Hermsen. Ze heeft sinds een aantal jaren een nieuwe partner, beeldend kunstenaar Jaap de Jonge. Met zijn drieën kochten ze een tijdje terug een huis in Frankrijk, waar ze inmiddels een paar vakanties gezamenlijk en met de kinderen hebben doorgebracht.

Zo’n idyllisch nahuwelijk zie je niet veel.

‘Nee, mensen die harmonieus uit elkaar gaan, het komt helaas niet veel voor. Er zijn veel te veel vechtscheidingen, met alle ellende van dien. Een vechtscheiding is voor kinderen een drama. Ze komen er zelden meer helemaal bovenop.’

U voert in uw boek een wraakzuchtige ex op die alles doet om ervoor te zorgen dat haar dochters hun vader niet meer zien. Je zou denken dat dat onder verstandige mensen niet veel voorkomt.

‘Nou, reken maar van wel. Vaak is het vooral een kwestie van gefrustreerde verwachtingen. De afstand waar ik het over had, de ruimte in mijn boek, heb ik op

alle mogelijke niveaus willen laten zien. Ook in een liefdesverhouding moet je ervoor zorgen dat er voldoende afstand blijft tot elkaar, dat je allebei een individu blijft. Maar wat wil de liefde? Versmelting. Wat wil de liefde ook? Geloven in de leugen van de eeuwigheid. Die twee dingen zorgen ervoor dat heel vaak mensen niet langer twee individuen zijn, maar hun eigenheid verliezen en versmelten tot één wezen. Als er dan eentje uitstapt, voelt dat voor de ander als een verscheuring. Bij scheidingen die harmonieus verlopen, zie je vaak dat het daar man en vrouw veel beter is gelukt een individu te blijven, een eigen leven te houden, een carrière te ontwikkelen: allebei mens te blijven. Het heeft ook met gelijkwaardigheid te maken. Gelijkwaardigheid is binnen de liefde, maar ook binnen vriendschap, een voorwaarde.

‘Waarom worden vriendschappen met veel minder pijn verbroken dan liefde: omdat enige afstand binnen een vriendschap bijna gegarandeerd is. Vriendschap kent niet dat verlangen naar symbiose, naar altijd en eeuwig samen zijn. Ik pleit al ik weet niet hoe lang voor de ‘verliefde vriendschap’, voor de *amitié amoureuse*. Je houdt het verlangen om die ander ten diepste te leren kennen, met een hartstocht en een nieuwsgierigheid die je in de vriendschap nooit helemaal zo kunt ervaren; maar tegelijkertijd blijf je aparte individuen. Die versmelting, dat is de dood in de pot. We moeten ons erbij neerleggen – en dat is niet gering – dat als je een paar keer in je leven de liefde mag ervaren, je al hartstikke blij moet zijn. Maar we moeten er van af dat je die liefde vervolgens zeker kunt stellen, dat je garanties kunt krijgen tot in lengte van dagen en desnoods tegen de klippen op. Mensen veranderen nu eenmaal.’

Zo’n driejarig contract als waar Iris het in *Blindgangers* over heeft: hebben uw geliefde en u dat ook?

‘Nee.’

Want eigenlijk willen jullie ook gewoon gezellig samen honderd worden.

‘Samen honderd zijn we al! Maar ik geloof niet dat ik op dit moment nog illusies heb over de lengte van een liefdesverhouding. Wat ik me wel heb voorgenomen, is dat ik al mijn liefdes zal proberen te leven als verliefde vriendschappen, die later een vriendschap kunnen worden. Dat is mijn ideaal. Zoals ik met Henk innig bevriend ben, hoop ik dat ook met Jaap te blijven.’

Waar komt ons verlangen naar versmelting vandaan?

‘Ja, dat is Plato hè. Die heeft ons maar mooi op een dwaalspoor gezet. In *Het Symposium* laat hij de komedieschrijver Aristofanes uitleggen waarom de macht van de liefde zo groot is: Zeus heeft de mensen, die ooit met zijn tweeën één geheel vormden, doorgesneden en sindsdien zijn we allemaal wanhopig op zoek naar onze wederhelft. Hij wordt bedankt! Maar Plato heeft óók gezegd dat de liefde moet worden begrepen als een verlangen naar het ware en het goede. De liefde voor een persoon werkt als een katalysator, waardoor je in een bepaalde geestesgesteldheid komt die je op het pad van het ware en schone zet.

'Ik denk dat hij daar een punt heeft. Uiteindelijk moeten we de liefde als een geschenk zien. Want de liefde weet door de vesting van ons ik heen te breken, ze is een soort inslag waardoor die vesting gaat scheuren en gaten gaat vertonen. De ramen worden opengezet en we gaan weer met andere ogen naar onszelf en naar de wereld kijken. De liefde is dus ongelooflijk inspirerend. Om je heen hoor je vooral over de problemen die liefde oplevert, over de eenzaamheid - ondanks al die enorme sociale netwerken zijn we natuurlijk vooral heel erg eenzaam in deze tijd. Als je de krant leest lijkt het weleens of we aan de liefde vooral lijden.

'Wellicht kunnen we beter proberen de klassieke mythe van het huwelijk opzij te zetten en vervolgens een nieuw verhaal over de liefde te schrijven. Waarin die verliefde vriendschap centraal staat, zonder bezitsdrang, zonder verwachting. En zonder de valse belofte die een huwelijk per definitie is. Als meer dan de helft van de mensen uit elkaar gaan, hoe kun je dan nog met droge ogen elkaar voor het altaar eeuwige trouw beloven? Dit soort christelijke dogmatiek – want dat is het, uiteindelijk – moet je elkaar niet eens willen aan doen. Zie de liefde als een enorm geschenk, ga niet wrokken als het voorbij is, wees blij met wat je hebt gehad. We zijn een verwende mensensoort geworden die meent overal recht op te hebben. Maar je kunt geen polis afsluiten voor de liefde; er is niemand die uitbetaalt als het voorbij is. Stel je verwachtingen dus bij. Dat maakt het leven zoveel aangenamer. En rijker.'